

Identifikovanje ključnih karakteristika u odnosu otac-ćerka koje rezultuju obrascem izbegavajuće vezanosti

Marija Nikolić¹

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Ksenija Krstić

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Cilj istraživanja je utvrđivanje onih karakteristika, odnosa i ponašanja očeva koje ćerke doživljavaju ključnim za formiranje izbegavajućeg odnosa sa njima, pri čemu su u fokusu rada devojke sa kombinacijom sigurne vezanosti za majku i izbegavajuće vezanosti za oca. Istraživanje je osmišljeno kao kvalitativna studija primenom polustrukturiranog intervjua. Najpre su, primenom upitnika iskustva u bliskim odnosima (engl. *Experience in close relationships*), iz uzorka od 197 ispitanika, izdvojeni oni koji imaju kombinaciju sigurne vezanosti za majku i izbegavajuće vezanosti za oca ($n = 47$, 73,6% žena, Mage = 20,8). Od toga, na poziv za intervju odazvalo se devet devojaka, koje čine konačan uzorak glavne studije. Sa učesnicama je obavljen polustrukturirani intervju, razvijen na osnovu uzorka pitanja iz intervjua za ispitivanje vezanosti odraslih (engl. *Adult Attachment Interview*), a podacima je pristupljeno iz ugla interpretativne fenomenološke analize. Rezultati upućuju na tri identifikovane teme zajedničke u iskustvima svih devet učesnica. Teme se odnose na posledice fizičkog odsustva očeva u odrastanju ćerki, posledice izostanka dvosmerne komunikacije u interakciji otac-ćerka, kao i na doživljaj ćerki da je otac neko pred kim nisu slobodne da se ponašaju prirodno, onako kako to čine sa majkom za koju su sigurno vezane. O rezultatima se diskutovalo u kontekstu specifičnih karakteristika roditeljstva očeva, značajnih za razvoj obrazaca vezanosti.

Ključne reči: afektivna vezanost, izbegavajući obrazac vezanosti, očevi-ćerke; kvalitativna analiza

1 mnikolic976@gmail.com

Uvod

Bolbijeve teorije vezanosti i danas je najutjecajnije i dominantan teorijski okvir za razumevanje i istraživanje odnosa roditelj–dete. Polazeći od tog okvira, vezanost deteta za roditelja predstavlja fundamentalni i trajni aspekt ljudskog razvoja koji igra ključnu ulogu u oblikovanju emocionalnog, socijalnog i psihološkog razvoja i generalno blagostanja pojedinca. Bolbi je definisao vezanost kao ciljem usmeravan sistem ponašanja čija je svrha uspostavljanje i održavanje blizine i kontakta sa figurom vezanosti (Bowlby, 1969). Odnos koji se na ovaj način uspostavlja služi kao izvor emocionalne sigurnosti za dete i podstiče funkcionisanje i napredak u svim oblastima razvoja. Dok se vezanosti deteta za majku tradicionalno pridaje značajna pažnja u istraživanjima, kao i u naučnom i popularnom diskursu, odnos očeva i njihove dece je podjednako važan, ali zapostavljen aspekt porodičnog funkcionisanja i razvoja (Brown et al., 2007; Dumont & Paquette, 2013; Madigan et al., 2013). Brojna istraživanja vezanosti deteta za majku dosledno ukazuju na značaj senzitivnosti i responzivnosti majke kao ključnih dimenzija kvaliteta odnosa i interakcije koji pogoduju razvoju sigurne vezanosti. S druge strane, u manjem broju istraživanja koja se bave odnosom otac–dete, naglasak je više stavljen na uključenost oca, količinu vremena koje otac posvećuje brizi i nezi deteta, nego na kvalitet odnosa i karakteristike interakcije, koji su značajni za zdrav razvoj i blagostanje deteta (Brown et al., 2007; Brown et al., 2012; Cabrera et al., 2000; Dumont & Paquette, 2013; Pleck 2010). Upravo zbog toga, fokus ovog rada jeste na ispitivanju nekih karakteristika u odnosu otac–dete, značajnih za razvoj vezanosti za oca.

Vežanost detata za oca

Prema teoriji vezanosti, dete razvija obrasce vezanosti za više bliskih figura, ne samo za primarnog staratelja (Bowlby, 1969; Hazan & Shaver, 1994; Trinke & Bartholomew, 1997). Bolbi je pretpostavljao da će dete razviti reprezentacije (unutrašnje radne modele) sebe i drugih u tim odnosima na osnovu specifičnog iskustva sa svakom od značajnih figura – a te reprezentacije kreirće ono što opažamo kao obrasce vezanosti. Ipak, rezultati brojnih istraživanja pokazuju da postoji značajna podudarnost između obrazaca vezanosti za majku i za oca, odnosno relativna konstantnost i doslednost unutrašnjih radnih modela kroz različite odnose (Ahnert, Pinquart & Lamb, 2006). Dodatno, pokazuje se da je podudarnost ovih obrazaca veća na starijim uzrastima, zahvaljujući sposobnosti refleksije adolescenata i integraciji različitih reprezentacija u jedinstven doživljaj sebe i drugih (Bretherton, 1985; Main, 1999; Main & Goldwyn, 1984; Brown & Aytuglu, 2020). Budući da se vezanost za majku najčešće formira prva, a ona zatim oblikuje sve kasnije obrasce – pa i obrazac vezanosti za oca (Bowlby, 19), postavlja se pitanje koje karakteristike

ili kakav kvalitet interakcije otac–dete će dovesti do formiranja nesigurnog, izbegavajućeg obrasca vezanosti za oca, pored sigurne vezanosti za majku.

Kao što je već pomenuto, najveći broj istraživanja u ovom teorijskom okviru donedavno je bio fokusiran skoro isključivo na izučavanje karakteristika roditeljstva majki i razvoj sigurne vezanosti za majku. Manje je radova koji se zasebno bave ocem kao figurom vezanosti. Istraživanja ukazuju da, bez obzira na to da li se vezanost za majku i vezanost za oca formiraju u istom periodu, istom porodičnom okruženju i okolnostima ili ne, kvalitet vezanosti za roditelje se može razlikovati, stoga je važno svaki od obrazaca posmatrati kao zaseban, uslovljen specifičnim interakcijama (Howes & Spieker, 2008). Radovi u našoj i drugim zemljama ukazuju na to da je uloga oca predstavljena kao uloga manje toplog roditelja, onog koji je distanciran u odnosu sa decom i koji sa njima ne uspostavlja trajne i funkcionalne odnose (Mihić, 2010). Nedostatak istraživanja o ocu kao figuri vezanosti može biti i istorijski uslovljen. Brojne stereotipne predstave o ulozi oca koje su opstajale kroz različite epohe i organizacije društva mahom su bile uslovljene rodnom distinkcijom uloga, koje su majkama pripisivale poslove vezane za brigu o detetu (Stanojević, 2018). U različitim istraživanjima rodne uloge bivaju pozicionirane tako da se briga o deci uglavnom pripisuje majci, dok se otac smatra odgovornim za prehranu i materijalno obezbeđivanje porodice (Antunović, 2021; Denša, 2020; Perić, 2021). Ovakvi stavovi, prisutni i među samim očevima, a stečeni uglavnom na osnovu očevog vaspitanja u primarnoj porodici, mogu oblikovati i očevu percepciju vlastitih uloga i tako dalje uticati na porodicu prokreacije (Mihić, 2010). Naime, retka istraživanja koja su se bavila tom temom pokazuju da verovanja oca o značaju njegove uloge kao roditelja za razvoj deteta, kao i zadovoljstvo roditeljskom ulogom, mogu biti značajan faktor za razvoj sigurne vezanosti (Brown & Cox, 2019; Wong et al., 2009). Pored toga, neki nalazi ukazuju i na probuđenu svest očeva o važnosti sopstvene uloge i dostupnosti u odgajanju deteta, nasuprot tradicionalnim verovanjima o podeljenim ulogama majki i očeva (Antunović, 2021; Denša, 2020; Stanojević, 2018). Dalje, očeva iskustva iz primarne porodice i obrazac vezanosti i stilovi vezanosti u odraslom dobu, kao i neke osobine ličnosti (npr. ekstraverzija i saradljivost) pokazali su se kao značajni za razvoj sigurne vezanosti dece, delujući preko kvaliteta odnosa i interakcije u kojima je otac uključen (Belsky, 1999; Brown & Aytuglu, 2020).

Kada se dalje analiziraju različite karakteristike roditeljstva, čija su polazna osnova ključne teorijske pretpostavke i empirijski nalazi o vezanosti za majku, najčešće istraživana dimenzija povezana sa sigurnom vezanošću za oca jeste senzitivnost oca. Međutim, nasuport saglasnim nalazima koji ukazuju na značaj senzitivnosti majke za razvoj sigurne vezanosti deteta, nalazi o značaju senzitivnosti oca nisu jednoznačni ni dosledni (Belsky, 1999; Hazen et al., 2010; Thompson, 2006; Volling et al., 2002). Metaanaliza ukazuje

na to da je veličina efekta ove veze upola manja od veličine efekata dobijenih u metaanalizi senzitivnosti majke i vezanosti za majku (Lucassen et al., 2011), ali značaj senzitivnosti oca raste s uzrastom deteta, što ukazuje na to da se ovaj odnos možda razvija nešto kasnije u odnosu na vezu sa majkom (Brown & Aytuglu, 2020). Pored toga, istraživanja pokazuju da potpuno drugačije karakteristike roditeljstva očeva mogu biti značajne za razvoj sigurne vezanosti za oca. Naime, pored uključenosti oca u brigu o detetu i aktivnosti sa detetom, za koju je veći broj studija utvrdio da što je više vremena otac uključen, veća je verovatnoća da će dete biti sigurno vezano (Cabrera, Volling & Barr, 2018; Nettle, 2008; Sarkadi et al., 2008), novija istraživanja pokazuju da je način provođenja vremena, odnosno aktivnosti u kojima otac provodi vreme sa detetom ključan za razvoj sigurne vezanosti (Adamsons, 2018; Palkovitz et al., 2002). Kao aktivnosti značajne za razvoj kvalitetnog odnosa otac–dete izdvojili su se igra, stimulacija objektima i fizički stimulatívna igra (Bureau et al., 2017; Brown, Mangelsdorf & Neff, 2012; Brown et al., 2018; Dumont & Paquette, 2013; Fuertes et al., 2016; Grossmann et al., 2002; Kazura, 2000; Newland, Coyl & Freeman, 2008; Olsavsky et al., 2019), mada nisu sva istraživanja uspela da potvrde značajnost ovakvih aktivnosti (Paquette & Dumont, 2013). Pored toga, istraživanja pokazuju i to da je veća uključenost oca, koja je podrazumevala negativne interakcije i toksična iskustva (stroga disciplina, fizičko kažnjavanje i autoritaran odnos) u interakciji sa ocem bila prediktor nesigurnih obrazaca vezanosti dece (Brown et al., 2007; McWayne et al., 2013).

Mali broj studija bavio se uključenošću i ulogom oca u razvojnom kontekstu, imajući u vidu očekivanje da se uključenost oca razlikuje u određenim razvojnim fazama i u skladu sa razvojnim potrebama deteta. Istraživanja pokazuju i to da uključenost oca raste tokom srednjeg detinjstva, a zatim opada tokom adolescencije (Jeynes, 2007, 2015; Palkovitz et al., 2002; Planalp & Braungart-Rieker, 2016), što se može objasniti, s jedne strane, tradicionalno većom uključenošću majke tokom ranog detinjstva, a sa druge, većim brojem aktivnosti u kojima otac može provoditi vreme sa detetom na kasnijim uzrastima (u igri, sportskim aktivnostima van kuće, čitanju i sl.). Provođenje vremena u aktivnostima (školskim i vanškolskim) sa detetom, emocionalna bliskost sa detetom, očeva toplina i ispoljavanje emocija, responzivnost, pružanje podrške detetu i otvorena komunikacija kao aspekti očevog roditeljstva i odnosa sa detetom, pokazali su se značajnim za psihofizički razvoj, mentalno zdravlje i dobrostanje deteta, kognitivne i socio-emocionalne razvojne ishode, akademsko postignuće i ponašanje deteta na različitim uzrastima (Allport et al., 2018; Bronte-Tinkew et al., 2006; Cabrera, Volling & Barr, 2018; Cano, Perales & Baxter, 2019; Cookston & Finlay, 2006; Flouri & Buchanan, 2002; Gony & Van Dulmen, 2010; Mills-Koonce et al., 2011; Parke, 2000; Rodrigues et al., 2021; Yoon et al., 2018; Yoon et al., 2021).

Ono što dodatno može doprineti učvršćivanju sigurnog ili nekog od nesigurnih obrazaca vezanosti, pored opisanih psiholoških faktora (poput osobina ličnosti roditelja i karakteristika samog roditeljstva), jesu i neki kontekstualni ili porodični faktori, kao što je kvalitet partnerskog odnosa majke i oca. Pojedina istraživanja ukazuju na to da sama izloženost averzivnim interakcijama između majke i oca može uticati na formiranje nesigurnih obrazaca vezanosti (Belsky & Fearon, 2008; Brown et al., 2010; Coyl-Shepherd & Newland, 2013; Frosch, Mangelsdorf & McHale, 2000). Neki autori ističu i promene roditeljskih uloga nakon razvoda. Iako roditelj sa kojim dete ne živi ponekada ima potrebu da bude istim intenzitetom uključen u razvoj deteta, on jednostavno vremenski nije uvek dostupan (Vidanović i sar, 2006). Još šire gledano, zadovoljstvo poslom, kao i povoljna socioekonomska situacija, takođe mogu biti značajni za kvalitet odnosa oca i deteta, pa i za razvoj sigurne vezanosti za oca (Brown & Aytuglu, 2020).

Kao što smo već rekli, kada se analizira učestalost različitih obrazaca vezanosti za majku i za oca, kao i podudarnost obrazaca koje dete razvija u odnosu sa oba roditelja, može se zaključiti da postoji slična učestalost obrazaca u odnosu sa oba roditelja (Fox, Kimmerly & Schaffer, 1991; Van Ijzendoorn & DeWolff, 1997). Međutim, iako je u istraživanjima utvrđena podudarnost kvaliteta obrazaca vezanosti za majku i oca (Steele, Steele & Fonagy, 1996), većina autora danas smatra da su ovi obrasci rezultat specifičnog kvaliteta interakcije deteta sa majkom odnosno ocem (Braungart-Rieker et al., 2001; Schoppe-Sullivan et al., 2006).

Neki od dostupnih podataka u našoj zemlji (Krstić, 2017) upućuju na to da je, posle kombinacije oba sigurna obrasca vezanosti za roditelje, najčešća kombinacija obrazaca u adolescentnoj populaciji – siguran obrazac vezanosti za majku i izbegavajući obrazac vezanosti za oca. Ovi nalazi su poslužili kao polazna tačka za aktuelno istraživanje, kako bi se detaljnije ispitala sama priroda izbegavajućeg odnosa sa ocem i steklo preciznije razumevanje ovog fenomena u relaciji otac–dete.

Dakle, cilj ovog istraživanja jeste da se identifikuju i opišu ključne karakteristike odnosa sa ocem i ponašanja oca tokom odrastanja adolescenata i mladih, koji su razvili izbegavajući obrazac vezanosti za oca, uz sigurnu vezanost za majku. S obzirom na nedostatak doslednih nalaza o ključnim karakteristikama roditeljstva očeva značajnim za razvoj vezanosti, u ovom istraživanju je fokus na perspektivi dece (adolescenata i mladih) o iskustvima sa ocem koja su oblikovala njihov odnos.

Metodološki okvir

Dizajn i procedura istraživanja

Glavna studija dizajnirana je kao kvalitativno istraživanje. Da bi se došlo do uzorka za intervju, na prigodnom uzorku ispitanika primenom onlajn

upitnika ispitana je njihova vezanost za majku i oca. Za utvrđivanje obrazaca vezanosti, ispitanici su popunjavali dve paralelne verzije upitnika iskustva u bliskim odnosima (engl. *Experience in Close Relationship Scale – Revised*) (Hanak & Dimitrijević, 2013), zasebno za majku, zasebno za oca. Analizom prikupljenih podataka izdvojeni su ispitanici kod kojih je utvrđena kombinacija sigurne vezanosti za majku i izbegavajuće vezanosti za oca. Ispitanici iz tog poduzorka, koji su ostavili kontakt i pristali na učešće, pozvani su na intervju. Intervjui su sprovedeni onlajn, putem platformi Zoom i Teams. Uz saglasnost ispitanika, intervjui su snimani, a zatim transkribovani i anonimizovani (imena učesnika zamenjena su pseudonimima). Tako pripremljeni transkripti korišćeni su u daljoj analizi.

Uzorak

Početni uzorak činila su 193 ispitanika, koji su popunili upitnik o vezanosti za majku i oca. Uzorak su predstavljali mladi uzrasta od 15 do 35 godina (prosečan uzrast 20,8 godina), većinom ženskog pola (73,2%), među kojima je bio sličan procenat učenika (43,4%) i studenata (40%), dok je preostalih 16% navelo da nisu ni učenici ni studenti.

Za ove ispitanike utvrđeni su obrasci vezanosti za majku i oca (tabela učestalosti obrazaca za majku i oca data je u Prilogu 1). Ukrštanjem tako dobijenih obrazaca, izdvojeno je 47 ispitanika sigurno vezanih za majku, a izbegavajuće vezanih za oca koji su ispunjavali uslov za nastavak istraživanja (Tabela 1).

Tabela 1

Prikaz učestalosti kombinacija obrazaca vezanosti za majku i oca

		Vezanost za oca			
		Sigurna N (%)	Izbegavajuća N (%)	Ambivalentna N (%)	Dezorganizovana N (%)
Vezanost za majku	Sigurna	78 (39,6)	47 (23,9)	0 (0,0)	8 (4,1)
	Izbegavajuća	11 (5,6)	34 (17,3)	1 (0,5)	1 (0,5)
	Ambivalentna	5 (2,5)	3 (1,5)	1 (0,5)	5 (2,5)
	Dezorganizovana	0 (0,0)	1 (0,5)	0 (0,0)	2 (1,0)

(n = 197)

Od izdvojenih 47 ispitanika, samo je njih 13 dalo saglasnost (i ostavilo kontakt) za učešće u kvalitativnoj fazi istraživanja. Od 13 pomenutih ispitanika, na poziv za dalje učešće odgovorilo je devet devojaka, što čini krajnji uzorak ovog istraživanja. Taj uzorak se sastojao od tri adolescentkinje (učenice srednjih škola), četiri studentkinje i dve devojke koje nisu ni učenice ni studentkinje. Prosečan uzrast uzorka iznosio je 25,4 godine. Na osnovu ovako dobijenog uzorka, tema rada je preusmerena na odnos ćerki i očeva, odnosno na ključne karakteristike očeva čije su ćerke razvile izbegavajući obrazac vezanosti.

Instrumenti

Za realizaciju glavne studije razvijen je vodič za polustrukturirani intervjua (Prilog 2), baziran na uzorku pitanja iz intervjua za ispitivanje vezanosti odraslih (engl. *Adult Attachment Interview*). Vodič je obuhvatao teme koje se odnose na porodičnu dinamiku, odnose sa roditeljima od detinjstva i kvalitet interakcija, navika i ispoljavanje emocija u tim odnosima. Pitanja su bila usmerena i na majku i na oca, uz fokus na odnos sa ocem. Konkretno teme u intervjuiima odnosile su se na očeva ponašanja u svakodnevnom životu (ispoljavanje bliskosti u odnosu, uključenost u školske i vanškolske aktivnosti, organizovanje slobodnog vremena sa detetom), ponašanja u kriznim situacijama (situacijama bolesti i povrede deteta) i osećaj sigurnosti u odnosu sa ocem, očevo stila života (usmerenosti na posao, na porodicu), strukturu porodice i porodične okolnosti, zadovoljstvo aktuelnim odnosom sa ocem.

Podacima je pristupljeno iz ugla interpretativne fenomenološke analize. Ova analiza odabrana je uz pretpostavku da je, kada je reč o pomenutoj temi, nemoguće steći direktan uvid u iskustvo i svet učesnika istraživanja, već da na osnovu prikupljenih intervjua možemo dati samo jednu interpretaciju tih iskustava (Vilig, 2016). U skladu sa tim, pojedinačni transkriptati su iščitavani i analizirani kao zasebna celina. Nakon izrade pojedinačnih kodnih shema, konstruisana je sumarna kodna shema, a finalna interpretacije podataka rezultat je integracije i poređenja pojedinačnih slučajeva.

Rezultati

Primenom interpretativne fenomenološke analize identifikovani kodovi grupisani su u okviru tri izdvojene teme, koje predstavljaju interpretaciju iskustva svih devet učesnika: fizičko odsustvo oca u detinjstvu i odrastanju (*tata kao delić koji nedostaje u ranom sećanju*); teškoću uspostavljanja komunikacije i razmene u razgovoru sa ocem (*pričali, ne pričali – ne razumemo se*) i nemogućnost bivanja svojom, potrebu za ograničavanjem sopstvenog ja pred njim (*očevo prisustvo kao znak za ograničavanje sopstvenog ja*).

1. Tata kao delić koji nedostaje u ranom sećanju

Prva izdvojena tema sa četiri podteme odnosi se na nejasnu sliku oca u sećanju ispitanica. Kao razlog tome, sve učesnice ističu konstantno ili periodično odsustvo oca iz njihovog života, uglavnom u periodu detinjstva. Učesnice govore i o posledicama tog odsustva, koje mogu biti različite od slučaja do slučaja. Sledi prikaz svake podteme.

1.1. Fizički i/ili emotivno odsutan otac

Kod većine učesnica, fizička odsutnost oca utiče ujedno i na doživljaj emotivne odsutnosti oca. Svakako, prisutni su i primeri u kojima je odsutnost oca doživljena isključivo kao emotivna – dakle, on je bio fizički prisutan, ali prislan odnos između oca i ćerke nije uspostavljen. Kao uzroke očeve fizičke odsutnosti učesnice najčešće ističu prirodu posla – život i rad u inostranstvu ili istovremeno angažovanje na različitim poslovima. U pojedinim slučajevima, učesnice navode i specifične porodične okolnosti poput razvoda roditelja ili života van svoje primarne porodice kao uzrok fizičke odsutnosti oca. Kada je reč o emotivnoj odsutnosti, učesnice uglavnom govore o osećaju da otac nije bio uključen u njihovo odrastanje, da im nije pomagao oko školskih obaveza, da nije učestvovao u događajima koji su za njih bili od značaja.

Mislim, njegov posao, karakter njegovog posla je bio takav. On je proputovao ceo svet. I, realno, on jeste bio dosta u tom smislu odsutan. (Dona, 35); Radio je kao električar, i to je radio i privatno i u firmi nekoj, pa onda je nekada satima, a nekada i danima bio na terenu van kuće. (Laura, 19); Čuvali su me baba i deda, a tata je bio po strani, bila sam svesna da nije živeo sa nama. (Tea, 18); Jer nije kao da se on u nešto uključivao, da je želeo u nešto da se uključi. Prosto je mama bila uključena u sve. (Andrea, 26); On je bio tu sve vreme, ALI – nije bio emotivno prisutan. Nije imao apsolutno nikakvog udela u mom vaspitanju... (Klara, 31).

1.2. Teškoća prizivanja zajedničkih sećanja sa ocem u detinjstvu

Kao posledice očeve odsutnosti, učesnice se slabo sećaju svog oca u periodu detinjstva, a neke od njih teško prizivaju sećanja o ocu iz tog perioda. Stiče se utisak da u iskustvima sagovornica dominira predstava oca kao nedostupnog, koja boji celokupan doživljaj i otežava integraciju nekih drugih, pozitivnih sećanja.

I mislim da je čak postojala fotografija, pa je meni možda odatle sećanje, al' opet u toj priči kad je mama trudna i kad se brat rodio, ja opet ne pamtim njega. (Višnja, 28); Sa ocem, ja ti iskreno kažem, ali ja se ne sećam ničeg. Vidim, eto, figuru njegovu, tu u dnevnoj sobi. Ništa više ... Ja nemam neku sliku oca iz detinjstva kao nekoga ko je prosto tu. Vrlo malo tih slika imam. (Klara, 31); Tata, iz tog perioda... nešto se ne sećam preterano. (Tara, 27).

1.3. Uloga oca kao difuzna, fragmentisana i nejasna

Na osnovu prikazanih podtema, uviđa se da svaka od devet devojaka smatra fizičko prisustvo oca veoma važnim za razvoj deteta. Poslednja podtema ove celine ukazuje na to da, usled fizičke odsutnosti oca, izostaje i doživljaj dostupnosti ili podrške u različitim situacijama, pa je to mesto najčešće bilo rezervisano za majku ili nekog drugog člana porodice. Periodi čestog fizičkog, pa samim tim i emotivnog odsustva u odrastanju, utiču na uspostavljanje odnosa između ćerki i očeva i njihovo međusobno upoznavanje, a takođe i na

razumevanje uloge oca od strane ćerki. Čini se da je u velikom broju slučajeva uloga oca, za razliku od uloge majke – nestalna i nestabilna, i za učesnice nekada nedovoljno jasna, upravo zbog toga što nije uspostavljen kontinuitet te uloge u njihovim životima, a koja se, pre svega, zasniva na dostupnosti i responzivnosti u detinjstvu. Uloge koje očevi zauzimaju u životima ćerki poprimaju različite opise, od cimera, nekoga ko upravlja porodicom, povremenog posetioca i slično.

Ja ga se sećam kao čoveka koji je tako dolazio povremeno, koji je tu bio pa odlazio, koji je donosio poklone kao neku vrstu kompenzacije za to odsustvo... ustvari, kao nekog Božić Batu ... On je kao uljez za nas. (Dona, 35); Bukvalno je imao funkciju cimera u mojoj kući. (Andrea, 26); Kao neki patrijarh porodice. (Klara, 31)

2. Pričali, ne pričali – ne razumemo se

Komunikacija sa ocem u svim razgovorima opisana je kao neuspešna, a učesnice je smatraju suštinski važnom za uspostavljanje odnosa roditelj–dete. Naziv teme ukazuje na utisak učesnica da razgovor sa očevima često izgleda kao da razgovaraju različitim jezicima. Može se izdvojiti nekoliko aspekata komunikacije, kroz koje učesnice opisuju komunikaciju sa majkama kao uspešnu, a komunikaciju sa ocem kao neuspešnu. Ova tema obuhvata tri podte-me, čiji je prikaz dat u nastavku.

2.1. U odnosu sa ocem, put dijalogu se zatvara

Neki od iskaza o komunikaciji sa ocem ističu da oni često u razgovoru ne obraćaju punu pažnju na ćerke, da ih ne slušaju aktivno, odnosno da ih ne čuju i ne razumeju i da se retko i trude da to čine. Dodatno, neke od učesnica iznose i utiske da očevi govore svoje stavove i mišljenje o situaciji, ne uvažavajući njihovu potrebu da budu saslušane. Druge učesnice upućuju i na nedostatak iniciranja kontakta sa očeve strane, što tumače kao nezainteresovanost za njih i njihove potrebe. Na osnovu iznetog, stiče se utisak da u kontaktu sa ocem nema dvosmerne komunikacije, odnosno da ne dolazi do stvarne razmene između oca i ćerke.

Uopšte me ne sasluša. (Ema, 17); Nema pričanja, nema gledanja u oči. (Višnja, 28); On ima svoje neko mišljenje i tu nema razgovora, on ima šta će svoje da izdeklamuje, ali on tebe uopšte ne čuje šta ti drugo misliš i kažeš. (Tara, 27); Nije on znao da razgovara s nama kad smo već bile u adolescentnom periodu, nije znao da nam se obraća kao odraslima, nije znao da napravi taj neki odnos ravnopravnosti, znaš. (Dona, 35)

2.2. Uspostavljanje i razvoj interakcije otac–ćerka u konfliktnoj situaciji

Naredni aspekt komunikacije odnosi se na uspostavljanje i razvoj interakcije otac–ćerka u konfliktnoj situaciji. To obuhvata uzroke konflikta, kao i

očevu pribegavanje nekonstruktivnim strategijama rešavanja konflikta usled neadekvatnih komunikacijskih veština. Otac je često opisan kao onaj koji se u konfliktu ponaša kompetitivno i nezrelo i koji nameće svoje stavove. Važno je naglasiti da je čest ishod neslaganja i sukoba prestanak komunikacije koji nekada inicira dete, ali nekada i sam otac. U dva slučaja, jednom prekinuta komunikacija ni danas nije obnovljena.

Još ako se desi da se tako posvađamo, vrlo često ne pričamo, jer neće niko da popusti. I onda nekad to traje mesec dana. Srećemo se po kući, ne razgovaramo. (Tara, 27); I onda on kaže: „Dobro, dok mi se ne izviniš, mi ne pričamo.” I ja kažem: „Okej”, i ne pričamo. I to je to. I sad, drugi put, to eto traje već devet godina da ne pričamo. Do dan-danas mi ne komuniciramo uopšte. (Višnja, 28); Završi se tako što on samo ode, samo se negde, ode, stavi slušalice, ode u drugi deo stana. I tad kreće njegovo ignorisanje. (Ema, 17)

2.3. Sa ocem se ne može podeliti mnogo tema u razgovoru

Do sada je bilo više reči o samom stilu i načinu komunikacije, dok se u pogledu sadržaja ističe doživljaj učesnica da sa ocem ne mogu razgovarati o temama koje se tiču njihovih želja, potreba ili problema u emocionalnom životu. Svih devet učesnica je svoje razgovore sa ocem predočilo kao praktično orijentisane razgovore, koji se vode oko aktivnosti i obaveza i ne uključuju teme koje su od ličnog značaja za njih. Na osnovu ovakvih iskaza, može se konstatovati da, bez obzira na različite razloge zbog kojih one svoje očeve percipiraju kao zatvorene za psihološke teme, sve učesnice ističu da intimnost nije nešto što se deli u odnosu sa ocem. Teme koje su njima važne nisu predstavljale deo o kom se može razgovarati sa ocem, što su neke od njih doživele kao nedostatak očevog interesovanja za njih, neke kao očevu izbegavanje izražavanja emocija, a neke su govorile o načinu vaspitanja svojstvenom očevoj primarnoj porodici, te da usled toga nisu ni iznenađene takvim obrascem ponašanja.

A na primer, sa tatom je sve nekako više išlo na praktičnu stranu. „Jesi vežbala klavir, jesi vežbala matematiku, jesi uradila domaći?” To su njegova pitanja. (Tara, 27); Ali, mene tata nije nikad u adolescentskom periodu pitao: „Je l' te iznervirao neki momak, je l'...? Šta radi tvoja drugarica...? Kako si, Mila, danas?” (Mila, 25); A tati ću samo da pričam kako sam, šta radim, nisam sa njim imala nikad psihološke teme. (Tea, 18)

3. Očevu prisustvo kao znak za ograničavanje sopstvenog ja

Poslednja izdvojena tema može se shvatiti kao rezultat prethodno opisanog neuspostavljenog odnosa kroz razmenu i upoznavanje. Ova tema predstavlja srž odnosa sa očevima za koje su ćerke izbegavajuće vezane i obuhvata doživljaj ćerki da se u odnosu sa ocem ne osećaju slobodnim da budu ono što jesu i da kao takve budu prihvaćene. Ova tema podrazumeva dve podteme, čiji prikaz sledi.

3.1. Teško je sa ocem biti ono što jesi

Učesnice u očevom prisustvu često osećaju nelagodnost i zadržku koje, kako naglašavaju, uglavnom proističu iz straha da njihove ideje, stavovi ili osobine neće biti prihvaćene od strane oca. Ideje da ne mogu biti ono što jesu pred ocem dovode ih u situaciju da svoje ponašanje pred očevima prilagođavaju i ograničavaju, te je kroz ovu podtemu naglašen njihov doživljaj nepotpunosti u očevom prisustvu.

Ja onda razmišljam koliko ja moram da se cenzurišem i opet spakujem u neku kategoriju kad sam već praktično formirana osoba. Morala sam da se suzdržim. (Mila, 25); Jer ja mislim da ja kada pokažem neke svoje strane, da ja ne dobijem to prihvatanje. I prosto sam prestala da ih pokazujem, jer ne želim više da se trudim. (Mila, 25); Ja danas osećam da smo mi imali tu neprijatnost jednu da sebe prikažeš. Eto toga mi je žao. (Dona, 35)

3.2. Neopuštena atmosfera u očevom prisustvu

Neke učesnice posebno naglašavaju atmosferu koja se javlja kada ostanu same sa ocem. Stiče se utisak da takav doživljaj nelagodnosti nastaje i usled percepcije oca kao stranca ili osobe koju ne poznaju dovoljno i čije ponašanje stoga ne mogu predvideti (odnosno, otac zauzima različite, često nejasne i nestabilne uloge na osnovu kojih se konstruiše doživljaj oca). Stiče se utisak da sve učesnice iskazuje svoje nezadovoljstvo, jer u prisustvu svog oca njihov self biva ograničen i nepotpun. Čini se da izostanak zadovoljenja njihovih emocionalnih potreba leži u osnovi izbegavajućeg odnosa prema ocu, a učvršćen doživljaj oca kao nekoga koga ne poznaju dobro i ko njih ne poznaje dobro uslovljava razvoj potrebe za ograničavanjem i prikrivanjem svog stvarnog selfa.

Mislim, meni je uvek bilo to – u, super, sad sam opuštena kad je on na poslu, a kad je on tu, onda je tenzija. Samo nešto moraš da radiš, jesi uradila ovo... domaći... neopuštena atmosfera kad je on tu i onda je skroz suprotno kada nije tu. (Tara, 27); Jednostavno se sa njim ne osećam ni sigurno... ni potpuno. (Andrea, 26)

Diskusija

Tri teme prikazane u delu o rezultatima predstavljaju one segmente odnosa sa ocem koje su izdvojene kao zajedničke za devet učesnica ovog istraživanja, odnosno one dimenzije koje njihova životna iskustava sa ocem čine sličnim. U ovakvoj konstelaciji učesnica, čini se da su to bile česta ili stalna distanciranost oca iz njihovih života usled fizičke odsutnosti, teškoća uspostavljanja efikasne, dvosmerne komunikacije sa ocem i, kao posledica toga, osećaj nepotpunosti i ograničenosti u očevom prisustvu.

Na osnovu prve teme može se zaključiti da u retrospektivnim predstavama ćerki, očevi nisu percipirani kao stalni članovi porodice – ili su izmešteni,

ili su previše zauzeti. Za učesnice iz porodica u kojima je bilo razvoda (pet učesnica), ova tendencija se čini izraženijom u odnosu na ostale. U svakom slučaju, otac koji nije fizički tu češće je i emotivno odsutan, jer ne učestvuje dovoljno u životu svoje ćerke. Ovakva predstava oca potpuno je kontrastna predstavi majke, o kojoj su učesnice izveštavale kao o dostupnoj, bliskoj i responzivnoj figuri. U nekim iskustvima (tri učesnice), majka često nije bila zaposlena tokom njihovog odrastanja, a ukoliko je i bila, pobrinula se za to da one ne osele njeno fizičko odsustvo na način na koje su doživljavale očevo. Čini se da takav utisak o majčinoj dostupnosti potiče iz fizičke prisutnosti u ranom detinjstvu, periodu koje učesnice opisuju kao najčešći period u kom se ne sećaju svog oca.

Kada je reč o komunikaciji otac-ćerka istaknutoj kroz drugu temu, stiće se utisak da otac u toj interakciji ne predstavlja figuru sa kojom se lični stav, mišljenje ili doživljaj mogu podeliti kroz dvosmernu komunikaciju. Učesnice mahom izveštavaju da su naučile da u razgovoru ne očekuju razumevanje, već sukob, čime njihova potreba da budu viđene i saslušane ostaje nezadovoljena. Želja za distanciranjem od oca javlja se upravo zbog tog doživljaja da neće dobiti adekvatnu povratnu informaciju kada nešto podele, zbog iskustva dobijanja kritike, umesto razumevanja i podrške.

Na kraju, treća tema predstavlja sržnu temu, odnosno posledicu delovanja uticaja opisanih kroz prethodne dve teme – teškoću uspostavljanja bliskog odnosa sa ocem usled nemogućnosti prikazivanja sebe. Čini se da prisustvo svakog od opisanih iskustava zasebno povećava verovatnoću uspostavljanja izbegavajućeg obrasca vezanosti za oca. Međutim, u celini gledano, ona deluju u sadejstvu i time učvršćuju takvu vezu. Stiće se utisak i da su ova iskustva povezana, odnosno, evidentno je da iz očevog čestog ili trajnog odsustva sledi teškoća uspostavljanja bliskog i prihvatajućeg odnosa, pa time i teškoće razumevanja svoje ćerke kao zasebne osobe koja prolazi kroz različite razvojne faze i s vremenom odrasta. Toksična iskustava u odnosu sa ocem utiču na formiranje izbegavajućeg obrasca, što je u skladu sa nalazima ranijih istraživanja (Brown et al., 2007; McWayne et al., 2013)

Dobijeni rezultati su u skladu i sa nalazima istraživanja koja ulogu oca ističu kao stereotipno obojenu, distanciranu i rodno uslovljenu (Mihić, 2010; Stanojević, 2018). Kada govorimo o rodnoj podeli uloga, iako ona nije eksplicitno naglašena u doživljajima učesnica, kroz iskaze se može uočiti da, usled očeve odsutnosti, većinu aktivnosti u vezi sa brigom i negom deteta preuzima mama, dok je uloga oca difuzna, fragmentisana i u njihovim životima nema jasnu ulogu niti stabilan kontinuitet. Otac dobija privremene i raznovrsne uloge koje se zasnivaju na specifičnim doživljajima odsustva (donosi poklone, posećuje ih, previše radi, živi daleko, nije deo osnovne porodice, samo živi u istoj kući i sl.). Ovi rezultati u skladu su sa ranijim nalazima da je očevo prisustvo, odnosno uključenost, preduslov za razvoj adekvatnog

odnosa, u okviru kojeg će i kvalitet interakcija doći do izražaja (Cabrera et al., 2018; Nettle, 2008; Sarkadi et al., 2008). Na osnovu očeve privremene ili trajne isključenosti iz porodičnog sistema i raznovrsnih i nestalnih uloga koje u očima ćerki zauzima, razvija se odnos u kom nema bliskosti, bez obzira na to da li učesnice misle je li otac bio ili nije ni bio zainteresovan da sa njima uspostavi bliskost. Bez obzira na to da li je uzrok očevog odsustva posao, razvod ili neke druge porodične okolnosti, i da li postoje još neke posledice tog odsustva, efekat odsustva zajednički za sve učesnice jeste teškoća uspostavljanja bliskog odnosa. Postojeći empirijski nalazi ukazuju na to da su u periodu detinjstva i adolescencije uspostavljanje bliskosti i emocionalnog odnosa, doživljaj topline i podrške od strane oca ključni za razvoj pozitivnog odnosa i sigurne vezanosti za oca (Bronte-Tinkew et al., 2006; Cookston & Finlay, 2006; Goncy & Van Dulmen, 2010). Ovaj nalaz u skladu je i sa postojećim istraživanjima da odsustvo ne mora biti voljno, već da nekad same okolnosti razvoda utiču na ređu dostupnost roditelja sa kojim dete ne živi (Adamsons & Johnson, 2013; Vidanović i sar, 2006). Nedovoljno dobro međusobno poznavanje odražava se i kroz krut i neosetljiv način komunikacije i česte konflikte. To što ćerke imaju utisak da otac ne ume da ih razume i da im priđe može sa jedne strane svedočiti o ličnim karakteristikama očeva u pogledu nedovoljno razvijenih komunikacionih i socio-emocionalnih veština, ali je značajniji doživljaj svih učesnica da očevi nisu kadri da naslute njihove potrebe u kontaktu i da na njih odgovore onako kako to majka čini. Može se zaključiti da naše ispitanice prepoznaju značaj responzivnosti očeva i otvorene komunikacije za razvoj podržavajuće interakcije i sigurnog odnosa sa ocem (Pleck, 2010; Palkovitz et al., 2022). Dodatno, usled nestabilnosti očeve uloge, njegov pristup se doživljava kao odbijajući, a njegovo ponašanje kao nepredvidivo. Otac se u komunikaciji češće doživljava kao protivnik nego kao partner, zbog doživljaja da u kontaktu sa njim nema ravnopravnosti. S obzirom na to da otac nije tu kontinuirano i da samim tim nije uključen u njeno odrastanje i razvoj, čini se da on ne ume da uspostavi prihvatajući i podržavajući odnos sa svojom ćerkom. Suprotno tome, intervjui ukazuju na ponašanje majki, koje je i u drugim istraživanjima opisivano kao ključno za formiranje sigurne vezanosti – responzivno i podržavajuće ponašanje majki, uz prihvatanje deteta i otvorenu komunikaciju (Bretherton, 1985; Main, 1999; Main & Goldwyn, 1984; Brown & Aytuglu, 2020). U njihovom iskustvu, majka je postavljena kao model u odnosu na koji mere ponašanja drugih ljudi, pa tako i oca. Ona predstavlja primer modela ponašanja koji im je poznat, pa veoma često oca procenjuju u odnosu na ponašanja i osobine majki. Preciznije, na osnovu iskaza naših sagovornica može se zaključiti da one konstruišu sliku o svom ocu kao nepouzdanom i nedoslednom, jer ne ispunjava standarde koje je postavila majka, u smislu dostupnosti, responzivnosti, kao i uspostavljanja komunikacije i izgradnje odnosa zasnovanom na razmeni.

Dakle, na osnovu aktuelnog istraživanja, možemo zaključiti da se uključenost oca u živote učesnica izdvojila kao važan faktor. Dobijeni rezultati potvrđuju nalaze iz prethodnih istraživanja da uključenost oca, ako je povezana sa negativnim, toksičnim iskustvima, ima negativne efekte na kvalitet vezanosti za oca, ali i na doživljaj sebe i blagostanje. To se najbolje uviđa kroz uspostavljanje prihvatajućeg odnosa sa majkom. Veza koja se formira sa majkom pozitivno utiče na razvoj selfa, gradeći siguran prostor koji potpomaže razvoj identiteta, dok negativno iskustvo sa ocem utiče na formiranje nejasnog, nefunkcionalnog odnosa, stvarajući osećaj nelagodnosti i frustriranosti u očevom prisustvu. Suprotne poruke koje učesnice na osnovu različitih iskustava sa roditeljima dobijaju čine da se u odnosu sa ocem prikrivaju delovi selfa, što uzrokuje doživljaj nepotpunog odnosa.

Ograničenja istraživanja

Kako se ovaj rad bavi mapiranjem glavnih razloga zbog kojih se formira izbegavajući obrazac u odnosu sa ocem na ograničenom i prigodnom uzorku, pitanje uopštavanja nalaza ostaje otvoreno. Ipak, kako je cilj interpretativne fenomenološke analize pronicí u lični doživljaj osobe, a kako je ovaj broj učesnica korektan za kvalitativnu studiju, čini se da su zajedničke teme od značaja za sagledavanje fenomena izbegavajućeg obrasca vezanosti i da verovatno čine neke od mogućih razloga formiranja istog. Doprinos aktuelnog istraživanja sastoji se od sagledavanja fenomena izbegavajućeg obrasca vezanosti za oca iz ugla mladih žena, na osnovu čega se stiže detaljniji uvid u moguće karakteristike ključne za formiranje takvog odnosa. Svakako, kako u uzorak nisu ušli muški ispitanici, postavlja se pitanje rasvetljavanja ovog fenomena na relaciji otac–sin. Jedno od mogućih otvorenih pitanja jeste i to da li bi i sinovi koji su za svoje očeve izbegavajuće vezani izveštavali o istim ili sličnim uticajima o kojima govore ženske učesnice. Dodatno, u ovaj uzorak ušle su ispitanice različitih uzrasta i razvojnih perioda, od 15 do 35 godina, što je moglo uticati i na dobijene rezultate. Naime, nemamo dovoljan broj ispitanica adolescentnog, odnosno uzrasta nadolazećeg odraslog doba, da bismo mogli govoriti o specifičnostima iskustava devojka različitog uzrasta. Pored toga, nemamo podatke o njihovim kasnijim životnim iskustvima i odnosima sa drugim značajnim osobama, koje su mogle delovati na obradu i integraciju iskustava koje su imale sa ocem tokom detinjstva. Tokom intervjua moglo se uočiti da adolescentkinje govore o odnosu sa ocem u kontekstu razvoja tog odnosa, odnosno da njihova očekivanja od očeva i dalje postoje i da te odnose doživljavaju kao promenljive i još uvek nepotpuno formirane. Naime, najmlađe učesnice češće izveštavaju o tome da misle da će se u budućnosti možda ponašanje očeva promeniti i da će se njihov odnos sa njima poboljšati. Kod mladih odraslih učesnica dominantan je utisak da odnosu pristupaju iz ugla odrasle osobe koja je prihvatila takav očevo profil i model ponašanja

i odnos označila kao definisan, ustaljen i trajno formiran. Ove utiske bilo bi dobro upotpuniti daljim istraživanjima koja bi obuhvatala različite uzrasne grupe ispitanika. Na kraju, istraživanje je zasnovano na retrospektivnim predstavama očeva. U tom kontekstu, predlog za neka buduća istraživanja može biti sprovođenje longitudinalnog istraživanja, koje bi omogućilo praćenje promena u iskustvima, stavovima i predstavama adolescenata i mladih o roditeljima.

Zaključak

Praktične implikacije sprovedenog istraživanja su višestruke. Ovo istraživanje, pre svega, može poslužiti samim očevima u boljem razumevanju svoje uloge u životu sopstvenih ćerki, a najviše u pogledu osvetljavanja važnosti potreba i očekivanja ćerki u tom odnosu. Zatim, zapažanja predočena u ovom radu mogu biti od koristi u izradi psihoterapijskih smernica za rad psihoterapeuta čije su klijentkinje devojke koje imaju slična iskustva poput onih opisanih ovde. Dodatno, mlade žene koje imaju slična iskustva mogu u ovom radu pronaći podršku u tome na koji način su aktuelne učesnice obradile svoja iskustva i doživele ga u kontekstu ličnog rasta i razvoja. Na kraju, čini se da, usled nedovoljne ispitanosti fenomena vezanosti za oca, ovo istraživanje doprinosi boljem razumevanju jednog dela mogućih ishoda u odnosu otac-ćerka, čime nam pomaže da bolje razumemo i same roditeljske uloge kada je reč o suprotnim stilovima vezanosti, kao i sadejstvo tih uloga, ali i njihove zasebne uticaje u odnosu prema detetu, odnosno, u ovom slučaju, ženskoj deci.

Literatura

- Adamsons, K. (2018). Quantity versus quality of nonresident father involvement: Deconstructing the argument that quantity doesn't matter. *Journal of Child Custody*, 15(1), 26–34. <https://doi.org/10.1080/15379418.2018.1437002>
- Adamsons, K. & Johnson, S. K. (2013). An updated and expanded meta-analysis of nonresident fathering and child well-being. *Journal of Family Psychology*, 27(4), 589. <https://doi.org/10.1037/a0033786>
- Ahnert, L., Pinquart, M. & Lamb, M. E. (2006). Security of children's relationships with nonparental care providers: A meta-analysis. *Child Development*, 77(3), 664–679. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00896.x>
- Allport, B. S., Johnson, S., Aqil, A., Labrique, A. B., Nelson, T., Angela, K. C. ... & Marcell, A. V. (2018). Promoting father involvement for child and family health. *Academic pediatrics*, 18(7), 746–753. DOI:10.1016/j.acap.2018.03.011
- Antunović, M. (2021). *Očevo razumijevanje vlastite uloge u periodu adolescencije djeteta*. (Doktorska disertacija). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Belsky, J. (1999). Interactional and Contextual Determinants of Attachment Security; in J. Cassidy, & P. Shaver (Eds.): *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Application*; (pp. 249–264), New York.

- Belsky, J. & Fearon, R. P. (2008). Precursors of attachment security, in J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.): *Handbook of Attachment Theory and Research (2nd ed.)* (pp. 295-316). New York: Guilford Press.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books.
- Braungart-Rieker, J. M., Garwood, M. M., Powers, B. P. & Wang, X. (2001). Parental sensitivity, infant affect, and affect regulation: Predictors of later attachment. *Child Development, 72*, 252–270.
- Bretherton, I. (1985). Attachment theory: Retrospect and prospect. In I. Bretherton & E. Waters (Eds.), *Growing points of attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in Child Development, 50*(1–2, Serial No. 209), 3–38. DOI: 10.2307/3333824
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental psychology, 28*(5), 759–775. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.5.759>
- Bretherton, I. (1999). Updating the Internal working model's construct. Some reflections. *Attachment & Human Development, 1*(3), 343–357. <https://doi.org/10.1080/14616739900134191>
- Bronte-Tinkew, J., Moore, K. A., Capps, R. C. & Zaff, J. (2006). The influence of father involvement on youth risk behaviors among adolescents: A comparison of native-born and immigrant families. *Social Science Research, 35*(1), 181–209. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2004.08.002>
- Brown, G. L., Mangelsdorf, S. C. & Neff, C. (2012). Father involvement, paternal sensitivity, and father– child attachment security in the first 3 years. *Journal of Family Psychology, 26*, 421–430. <https://doi.org/10.1037/a0027836>
- Brown, G. L., Mangelsdorf, S. C., Shigeto, A. & Wong, M. S. (2018). Associations between father involvement and father–child attachment security: Variations based on timing and type of involvement. *Journal of Family Psychology, 32*(8), 1015–1024. <https://doi.org/10.1037/fam0000472>
- Brown, G. L., McBride, B. A., Shin, N. & Bost, K. K. (2007). Parenting predictors of father-child attachment security: Interactive effects of father involvement and fathering quality. *Fathering, 5*, 197–219. <https://doi.org/10.3149/fth.0503.197>
- Brown, G. L., Schoppe-Sullivan, S. J., Mangelsdorf, S. C. & Neff, C. (2010). Observed and reported supportive coparenting as predictors of infant-mother and infant-father attachment security. *Early Child Development and Care, 180*, 121–137. <https://doi.org/10.1080/03004430903415015>
- Brown, G. L., Mangelsdorf, S. C. & Neff, C. (2012) Father involvement, paternal sensitivity, and father-child attachment security in the first 3 years. *Journal of Family Psychology, 26*(3), 421–430. DOI: 10.1037/a0027836.
- Brown, G. L. & Aytuglu, H.A. (2020). Father-Child Attachment Relationships. In: Fitzgerald, H.E., von Klitzing, K., Cabrera, N.J., Scarano de Mendonça, J., Skjøthaug, T. (eds) *Handbook of Fathers and Child Development*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-51027-5_18
- Bureau, J.-F., Martin, J., Yurkowski, K., Schmiedel, S., Quan, J., Moss, E. et al. (2017). Correlates of child– father and child–mother attachment in the

- preschool years. *Attachment and Human Development*, 19, 130–150. DOI: 10.1080/14616734.2016.1263350
- Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S. & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127–136. DOI:10.1111/1467-8624.00126
- Cabrera, N. J., Volling, B. L. & Barr, R. (2018). Fathers are parents, too! Widening the lens on parenting for children's development. *Child Development Perspectives*, 12(3), 152–157. <https://doi.org/10.1111/cdep.12275>
- Cano, T., Perales, F. & Baxter, J. (2019). A matter of time: Father involvement and child cognitive outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 81(1), 164–184. <https://doi.org/10.1111/jomf.12532>
- Cookston, J. T. & Finlay, A. K. (2006). Father Involvement and Adolescent Adjustment: Longitudinal Findings from Add Health. *Fathering: A Journal of Theory, Research & Practice about Men as Fathers*, 4(2), 137–158. <https://doi.org/10.3149/fth.0402.137>
- Coyl-Shepherd, D. D. & Newland, L. A. (2013). Mothers' and fathers' couple and family contextual influences, parent involvement, and school-age child attachment. *Early Child Development and Care*, 183, 553–569. <https://doi.org/10.1080/03004430.2012.711599>
- Denša, M. (2020). *Odgojna uloga oca u socijalnom i emocionalnom razvoju djeteta*. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek.
- Dumont, C. & Paquette, D. (2013) What about the child's tie to the father? A new insight into fathering, father-child attachment, children's socio-emotional development and the activation relationship theory, *Early Child Development and Care*, 183: 3–4, 430–446, DOI: 10.1080/03004430.2012.711592
- Dwyer, K. M. (2005). The meaning and measurement of attachment in middle and late childhood. *Human development*, 48(3), 155–182. <https://doi.org/10.1159/000085519>
- Flouri, E. & Buchanan, A. (2002). Father involvement in childhood and trouble with the police in adolescence: Findings from the 1958 British cohort. *Journal of Interpersonal Violence*, 17(6), 689–701. <https://doi.org/10.1177/0886260502017006006>
- Fox, N. A., Kimmerly, N. L. & Schaffer, W. D. (1991). Attachment to mother/attachment to father: A meta-analysis. *Child Development*, 62, 210–225. DOI: 10.1111/j.1467-8624.1991.tb01526.x
- Frosch, C. A., Mangelsdorf, S. C. & McHale, J. L. (2000). Marital behavior and the security of pre-schooler-parent attachment relationships. *Journal of Family Psychology*, 14, 144–161. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.14.1.144>
- Fuertes, M., Faria, A., Beeghly, M. & Lopes-dos-Santos, P. (2016). The effects of parental sensitivity and involvement in caregiving on mother-infant and father-infant attachment in a Portuguese sample. *Journal of Family Psychology*, 30, 147–156. DOI: 10.1037/fam0000139
- Gasljević, I. (2020). *(Ne)egalitarističko konstruiranje uloge oca na portalima namijenjenim roditeljima*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Goncy, E. A. & Van Dulmen, M. H. (2010). Fathers do make a difference: Parental involvement and adolescent alcohol use. *Fathering*, 8(1), 93-108. DOI: 10.3149/fth.0801.93

- Grossmann, K., Grossmann, K. E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheuerer-Engelisch, H. & Zimmermann, P. (2002). The uniqueness of the child-father attachment relationship: Fathers' sensitive and challenging play as a pivotal variable in a 16-year longitudinal study. *Social Development, 11*, 307–331. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00202>
- Hanak, N. (2006). Pregled metoda i tehnika za procenu afektivnog vezivanja, u J. Mirić i A. Dimitrijević, (Ur.): *Afektivno vezivanje: eksperimentalni i klinički pristupi*, (61–80 str). Beograd.
- Hanak, N. & Dimitrijevic, A. (2013). A Serbian version of modified and revised experiences in Close Relationships Scale (SM–ECR–R). *Journal of personality assessment, 95*(5), 530–538. <https://doi.org/10.1080/00223891.2013.778271>
- Hazan, C. & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*, 511–524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>
- Hazen, N. L., McFarland, L., Jacobvitz, D. & Boyd– Soisson, E. (2010). Fathers' frightening behaviours and sensitivity with infants: Relations with fathers' attachment representations, father–infant attachment, and children's later outcomes. *Early Child Development and Care, 180*, 51–69. DOI: 10.1080/03004430903414703
- Howes, C. & Spieker, S. (2008). Attachment relationships in the context of multiple caregivers. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 317–332). The Guilford Press.
- Jeynes, W. H. (2007). The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement: A meta-analysis. *Urban education, 42*(1), 82–110. <https://doi.org/10.1177/0042085906293818>
- Jeynes, W. H. (2015). A meta-analysis: The relationship between father involvement and student academic achievement. *Urban Education, 50*(4), 387–423. <https://doi.org/10.1177/0042085914525789>
- Kazura, K. (2000). Father's qualitative and quantitative involvement: An investigation of attachment, play, and social interactions. *The Journal of Men's studies, 9*(1), 41–57. <https://doi.org/10.3149/jms.0901.41>
- Krstić, K. (2007). Afektivno vezivanje iz perspektive razvojne psihologije; u N. Hanak i A. Dimitrijević (Ur.): *Afektivno vezivanje. Teorija, istraživanje, psihoterapija*; (21–43 str.), Beograd.
- Krstić, K. (2017). *Doživljaj sebe u adolescenciji: uloga roditelja i vršnjaka*, Beograd.
- Lucassen, N., Tharner, A., Van IJzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Volling, B. L., Verhulst, F. C. et al. (2011). The association between paternal sensitivity and infant–father attachment security: A meta-analysis of three decades of research. *Journal of Family Psychology, 25*, 986–992. DOI: 10.1037/a0025855
- Madigan, S., Atkinson, L., Laurin, K. & Benoit, D. (2013). Attachment and internalizing behavior in early childhood: A meta-analysis. *Developmental Psychology, 49*, 672–689. <https://doi.org/10.1037/a0028793>
- Main, M. (1999). Epilogue. Attachment theory: Eighteen points with suggestions for future studies. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (pp. 845–888). New York: Guilford Press.

- Main, M. & Goldwyn, R. (1984). *Adult attachment scoring and classification systems*. Unpublished manuscript, University of California, Berkeley.
- McWayne, C., Downer, J. T., Campos, R. & Harris, R. D. (2013). Father involvement during early childhood and its association with children's early learning: A meta-analysis. *Early Education & Development, 24*(6), 898–922. <https://doi.org/10.1080/10409289.2013.746932>
- McWayne, C., Downer, J. T., Campos, R. & Harris, R. D. (2013) Father Involvement During Early Childhood and Its Association with Children's Early Learning: A Meta-Analysis, *Early Education and Development, 24*:6, 898–922, DOI: 10.1080/10409289.2013.746932
- Mihić, I. (2010). Uključenost oca u brigu o detetu: efekti očevih iskustava iz porodice porekla i kvaliteta relacija u porodici prokreacije. *Primenjena psihologija, 3*(3), 197–222. DOI: 10.19090/pp.2010.3.197-222
- Mills-Koonce, W. R., Garrett-Peters, P., Barnett, M., Granger, D. A., Blair, C. & Cox, M. J. (2011). Father contributions to cortisol responses in infancy and toddlerhood. *Developmental Psychology, 47*(2), 388–395. <https://doi.org/10.1037/a0021066>
- Nettle, D. (2008). Why do some dads get more involved than others? Evidence from a large British cohort. *Evolution and human behavior, 29*(6), 416–423. DOI: 10.1016/j.evolhumbehav.2008.06.002
- Newland, L. A., Coyl, D. D. & Freeman, H. (2008). Predicting preschoolers' attachment security from father's involvement, internal working models, and use of social support. *Early Child Development and Care, 178*(7&8), 785–801. DOI: 10.1080/03004430802352186
- Olsavsky, A. L., Berrigan, M. N., Schoppe-Sullivan, S. J., Brown, G. L. & Kamp Dush, C. M. (2019). Paternal stimulation and father-infant attachment. *Attachment and Human Development, 22*, 15–26. <https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1589057>
- Palkovitz, R., Fagan, J., Hull, J., Cabrera, N. J. & Tamis-LeMonda, C. S. (2022). Involved fathering and child development: Advancing our understanding of good fathering. In: C.C Tamis-LeMonda, & N. Cabrera (Eds): *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives, 1st ed.* Erlbaum; Mahwah, NJ, USA (pp. 33–64).
- Paquette, D. & Dumont, C. (2013). Is father–child rough– and-tumble play associated with attachment or activation relationships? *Early Child Development and Care, 183*, 760–773. <https://doi.org/10.1080/03004430.2012.723440>
- Parke, R. D. (2000). Father Involvement. *Marriage & Family Review, 29*:2–3, 43–58, DOI: 10.1300/J002v29n02_04
- Perić, A. (2021). *Uključenost oca u odgoj djeteta. Percepcija oca, majke i djeteta*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Planalp, E. M. & Braungart-Rieker, J. M. (2016). Determinants of father involvement with young children: Evidence from the early childhood longitudinal study–birth cohort. *Journal of Family Psychology, 30*(1), 135–146. <https://doi.org/10.1037/fam0000156>
- Pleck, J. H. (2010). Paternal involvement: Revised conceptualization and theoretical linkages with child outcomes. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (5th ed., pp. 58–93). New York, NY: Wiley.

- Rodrigues, M., Sokolovic, N., Madigan, S., Luo, Y., Silva, V., Misra, S. & Jenkins, J. (2021). Paternal sensitivity and children's cognitive and socioemotional outcomes: A meta-analytic review. *Child Development*, 92(2), 554–577. <https://doi.org/10.1111/cdev.13545>
- Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F. & Bremberg, S. (2008). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: a systematic review of longitudinal studies. *Acta paediatrica*, 97(2), 153–158. <https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2007.00572.x>
- Schoppe-Sullivan, S. J., Diener, M., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L., McHale, J. L. & Frosch, C. F. (2006). Attachment and sensitivity in family context: The roles of parent and infant gender. *Infant and Child Development*, 15, 367–385. <https://doi.org/10.1002/icd.449>
- Stanojević, D. (2018). *Novo očinstvo u Srbiji. Sociološka studija o praksama i identitetima očeva*. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Steele, H., Steele, M. & Fonagy, P. (1996). Associations among attachment classifications of mothers, fathers, and infants: Evidence for a relationship-specific perspective. *Child Development*, 67, 541–555. <https://doi.org/10.2307/1131831>
- Stefanović Stanojević, T., Tošić Radev, M. & Bogdanović, A. (2018). *Strah je najgore mesto*. Studija o ranoj traumi iz ugla teorije afektivne vezanosti. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Stefanović Stanojević, T. Z. (2002). Close partner relationships. *Psihologija*, 35(1–2), 81–95. DOI: 10.2298/PSI0201081S
- Thompson, R. (2006) The Development of the Person: Social Understanding, Relationships, Conscience, Self; In N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (pp. 24–98). John Wiley & Sons, Inc..
- Trinke, S. J. & Bartholomew, K. (1997). Hierarchies of attachment relationships in young adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, 14, 603–626. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:145076407>
- Van Ijzendoorn, M. H. & De Wolff, M. S. (1997). In search of the absent father – meta-analyses of infant-father attachment: A rejoinder to our discussants. *Child Development*, 68, 604–609. <https://doi.org/10.2307/1132112>
- Vidanović, S., Todorović, J. i Hedrih, V. (2006). *Porodica i posao: izazovi i mogućnosti*. Filozofski fakultet, Niš.
- Vilig, K. (2016). *Kvalitativna istraživanja u psihologiji*. Clio, Beograd.
- Volling, B. L., McElwain, N. L., Notaro, P. C. & Herrera, C. (2002). Parents' emotional availability and infant emotional competence: Predictors of parent-infant attachment and emerging self-regulation. *Journal of Family Psychology*, 16, 447–465. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.16.4.447>
- Yoon, S., Bellamy, J. L., Kim, W. & Yoon, D. (2018). Father involvement and behavior problems among preadolescents at risk of maltreatment. *Journal of Child and Family Studies*, 27, 494–504. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0890-6>
- Yoon, S., Kim, M., Yang, J., Lee, J. Y., Latelle, A., Wang, J., Zhang, Y., Schoppe-Sullivan, S. (2021). Patterns of Father Involvement and Child Development among Families with Low Income. *Children*, 8(12):1164. doi: 10.3390/children8121164.

Identification of the Key Characteristics of Daughter-Father Avoidant Attachment

Nikolić Marija

University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Department of Psychology

Ksenija Krstić

University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Department of Psychology

The paper deals with the daughter-father avoidant attachment. The purpose of the study is to identify the characteristics, relationships and behaviour of fathers that are perceived by the daughters as the key ones for the formation of avoidant attachment with fathers. Bearing this in mind, the study focuses on youth who have a combination of two patterns, secure attachment to the mother and avoidant attachment to the father. The research was designed as a mixed-method study. In the first phase, 233 young people aged 15 to 35 (73.1% women) were included and the Experience in Close Relationships Scale was administered. From this sample, we then selected the participants (N=49, 73.6% women, Mage=20.9) who had a combination of secure attachment to the mother and avoidant attachment to the father. The final sample in the second, qualitative phase of the research consisted of nine girls who accepted to be interviewed. The data were collected through a semi-structured interview based on the AAI and analysed through Interpretative Phenomenological Analysis. The results point to three identified topics common to experiences of all nine participants. The topics relate to the consequences of fathers' physical absence during the period of growing up of their daughters, the consequences of the lack of two-way communication within the father-daughter interaction, as well as to the daughters' feeling that the father is a person in whose presence they cannot act freely and naturally in the way they can act in the presence of the mother, to whom they are securely attached. Research findings are discussed in the context of specific fathers' parenting characteristics, significant for the attachment development.

Key words: Attachment; Avoidant Attachment; Fathers; Daughters; Qualitative Analysis.

Prilog 1

Prikaz učestalosti obrazaca vezanosti za majku i oca

	Sigurna		Izbegavajuća		Ambivalentna		Dezorganizovana	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Vežanost za majku (n=221)	147	66.5	51	23.1	17	7.7	6	2.7
Vežanost za oca (n=223)	109	48.9	90	40.4	4	1.8	20	9

Prilog 2. Vodič za intervju

Atmosfera u porodici

1. Za početak, kaži mi od kada si bila mala, ko je sve činio članove tvoje uže porodice i gde ste živeli? Da li je pored mame i tate bilo nekih drugih značajnih odraslih osoba? Ko je bio važan od njih za tebe i zašto?
2. Volela bih da mi sada opišeš svoj odnos sa roditeljima kada si bila mala, počni od onoga čega se prvog setiš.
3. Sa kojim roditeljem si bila bliža i zašto? Je li to uvek bilo tako ili se menjalo? Kako bi rekla da se razvijao tvoj odnos sa mamom, a kako sa tatom tokom vremena?
4. Kako bi opisala svoj odnos sa mamom ukratko? Možeš li da mi navedeš pet prideva ili izraza koji opisuju tvoj odnos sa mamom (i detinjstvo i aktuelni period), ali pre sevgu kako bi je opisao u onom periodu kada si bila mala, kakva je mama bila? Ja ću zapisivati reči koje mi kažeš, a onda ćemo se vratiti na njih da mi navedeš sećanja ili iskustva zbog kojih si odabrala svaki od njih.
5. Hajde da sada to isto uradimo i za oca, dakle, da mi kažeš ukratko kakav je bio taj odnos i da se kroz navođenje prideva osvrnemo na to kako bi kroz 5 asocijacija opisala svog oca od trenutka kada si bila dete.
6. Kako bi danas opisala svoje odnose sa roditeljima, da li bi ovim pridevima dodala još neke, zašto?

Uključenost oca u odrastanje

7. Kako si tokom detinjstva (perioda vrtića) najčešće provodila vreme sa ocem, čega se sećaš? Koje su to aktivnosti ili situacije kada ste provodili vreme zajedno? Da li je bilo nekih igara u kojima je otac učestvovao?
8. Šta se kasnije dešavalo, tokom perioda škole, sećaš li se kako ste ti i tata tada provodili vreme, šta ste uobičajeno radili? Da li je učestvovao u organizaciji porodičnih i školskih obaveza, druženja?
9. Da li si volela da pričaš sa svojim ocem? O kojim to temama, u kojim situacijama? Da li si se nekada isključivo obraćala ocu, želela da čuješ baš njegov savet i mišljenje?
10. Kako se tvoj tata ponašao kada dođe sa posla, kako je izgledao njegov dan kod kuće?
11. Kada si bila bolesna ili kada se povrediš, kome si se obraćala? Kako je u tim situacijama reagovao tvoj otac?

12. Ko je kako reagovao – kako majka, a kako otac ako bi napravio neku glupost – prosuo, pokvario, razbio nešto, bilo kakav nestašluk?
13. Da li se događalo da zajedno sa majkom kriješ nekada neke stvari od oca da ne sazna? Koje, kako, zbog čega?
14. Da li je postojala razlika u načinu na koji su te roditelji disciplinovali? Jesu li kažnjavali, kako je to izgledalo?
15. Kako bi tvoj otac reagovao kada bi pokazala negativne emocije – tugu, bes, ljutnju, strah? Kako se on tada ponašao?
16. Sećaš li se neke situacije u kojoj se nisi složila sa tatom ili ste se posvađali? Da li bi mogla da je opišeš, kako se to završilo?

Blizina oca

17. Pokušaj da se setiš svog prvog odvajanja od roditelja. Kako je to izgledalo? Seti se svojih misli i osećanja, kako si ti reagovao, a kako mama i tata?
18. Probaj sada da se setiš neke izazovne situacije za tebe ili situacije neke velike odluke, važnog događaja u tvom životu – da li je otac bio uključen u razrešenje, donošenje odluke? Kakva je bila njegova uloga, šta si od njega očekivala?

Potreba za odnosom sa ocem

19. Da li si zadovoljna svojim odnosom sa ocem? Čime si zadovoljna, čime nisi, šta bi volela da jeste ili da je bilo drugačije?
20. Hajde sada da okrenemo perspektivu – šta misliš da tvoj otac misli o tebi? Šta ti je bilo važno da misli? Šta ti je danas važno da misli o tebi? Da li se to mišljenje menjalo tokom odrastanja – kako, kada, zbog čega? Kako se ti osećaš povodom toga, je li ti bilo važno njegovo mišljenje, da li je to uticalo na tebe? Kada, u kom pogledu, zašto?
21. Kako danas doživljavaš svoj odnos sa ocem?
22. Kada bi pokušala da uporediš svoj odnos sa mamom i tatom, šta bi rekla, u čemu su ti odnosi slični, a po čemu se najviše razlikuju? Zašto misliš da je tako?
23. Da li postoji nešto što bi želela da kažeš na ovu temu, a nije bilo obuhvaćeno pitanjima?